

МОДИФІКОВАНА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ АГРЕСИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З НОРМАЛЬНИМ ТА ПОРУШЕНИМ МОВЛЕННЄВИМ РОЗВИТКОМ

В статті даються результати аналізу проєктивних видів методик та їхня модифікація, що дозволяє розкрити основні рівні і види агресивності у дітей молодшого шкільного віку з нормальним і порушеним мовленнєвим розвитком.

Ключові слова: агресивність, види агресивності, проєктивні методики.

В статье подаются результаты анализа изучаемых проєктивных видов методик и их модификация. Что дозволит раскрыть основные уровни и виды агрессивности у детей младшего школьного возраста с нормальным и порушенным речевым развитием

Ключевые слова: агрессивность, виды агрессивности, проєктивные методики.

Актуальною проблемою сучасного періоду розвитку суспільства є діагностика агресивності у дітей та дорослих, вивчення причин, що її обумовлюють. Результати аналізу наукової літератури (Г. Айзенк, А. Ассінгера, А. Басс, В.В. Бойко, А. Дарки, Б. Брайклін, Дж. Бук, Е. Вангер, М. Друзкевич, С. Кауфман, Т. Лірі, М. Люшер, Л. Морріс, Дж. Олдхем, З. Піотровський, С. Розенцвейнг, А. Романов, Д. Скот, І. Фурманов, Н. Хітрова та інші), показують, що більшість вже сформованого матеріалу, спрямовано на вивчення агресивності у дорослих, а для дослідження цього стану у дітей методик, на нашу думку, сформовано на багато менше. Проте, при вивченні агресивності у молодших школярів, нами було застосовано ряд вже існуючих методик: проєктивні малюнкові – ”Неіснуюча тварина ” – М. Друзкевич та ”Кінетичний малюнок сім’ї ” – Р. Бернса; інтерпретаційні – методика С. Розенцвейнга; тести опитувальники –А. Басс і А. Дарки. В процесі застосування їх на практиці нами були помічені окремі труднощі. Зокрема, апробація проєктивних малюнкових методик показала, що вони не завжди є зручними у дослідженні дітей молодших класів, тому, що є

категорія учнів, які відмовляються їх виконувати мотивуючи це не вмінням малювати.

У процесі роботи за методикою С. Розенцвейнга при діагностиці фруструючих реакцій у молодших школярів, виникали певні труднощі, які полягали у фальсифікації відповідей "прикрашенні" ситуацій - в 3-х і 4-х класах; наданні відповідей які не відповідали змісту малюнків - у дітей 1-х і 2-х класів.

Працюючи з особистісним опитувальником А. Басс і А. Даркі, що розглядає агресію як комплексний феномен, ми наштотувались на проблему складності тестових запитань, що не відповідала віку молодших школярів (нами досліджувались діти віком від 6 до 9 років, а опитувальник спрямований на діагностику дітей від 11 років і старших) Тому, при опитуванні велика кількість учнів молодшої школи (особливо 1, 2 та 3 класів) часто не могли зрозуміти зміст запитань, не знали більшість понять та слів у запропонованій методиці. Наприклад, "А що таке зрада..?", "Поясніть, а що таке плітки, ...заздрість...", "...не можу зрозуміти речення..." та ін. Відповідно, труднощі у розумінні запитань, певним чином ускладнювали дослідницьку роботу, спонукали дітей до не правдивих, не точних відповідей, а інколи відповіді давались ними навмання.

Отже, ситуація, що склалась у процесі дослідження, певним чином не відповідала завданням нашої роботи, і вимагала впровадження поруч з традиційними нових модифікованих методик як для дослідження усвідомлених так і неусвідомлених видів агресивності. Актуальність проблеми агресивності в учнів молодшої школи, за дослідженнями науковців (Л. Божович, Л. Славіної, Г. Люблінська, М. Нейморак), є дуже важливою не тільки для дорослих, а і для самої дитини. Тому, що у цей період життя, у неї відбувається формування психічного розвитку, на яке сильно впливає соціальне оточення: ставлення дорослих, зокрема у сім'ї; судження однолітків - їхня оцінка, думка, поведінка, яку вони дуже швидко засвоюють. І тому виявлення перших ознак агресивності у дітей, та її корегування, дозволило би у майбутньому, уникнути закріплень патохарактеристичних агресивних реакцій.

Таким чином, в основу нашої методики були покладені дослідження науковців, які вивчали агресивні реакції за їх фрустрацією (С. Розенцвейнг), афективно-динамічною, вербальною та поведінковою направленістю (І. Фурманов), формою (А. Басс і А. Даркі) та типізацією (А. Романов). Також, за основу дослідження було взято ідеї малюнкового матеріалу (С. Розенцвейнга та Р. Темл, М. Доркі, В. Амен). Врахування особливостей вищої нервової діяльності молодших школярів, з нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком, здатність ними краще сприймати наочний кольорово-ілюстрований методичний матеріал, ніж словесне сприймання особистісних

опитувальників (Г. Люблінська, А. Селецький, О. Трошин, Е. Жуліна, О. Усанова, Ю. Гаркуш).

На основі аналізу результатів наукових досліджень В. Амен, А. Басс і А. Даркі, М. Доркі, С. Розенцвейнга, Р. Темл, А. Романова, І. Фурманова та інших, нами були систематизовані та логічно поєднані особливості проведення, засоби діагностики агресивності та критерії оцінювання якостей виконання завдань в одну сюжетно-ситуативно-ілюстровану методику. Дана методика складається з дванадцяти провокуючих до агресивних дій ситуацій, кожна з яких має чотири малюнки з різними агресивними емоціями та діями, за якими пропонується розв'язати озвучений конфлікт. Малюнки модифікованої методики були поділені нами на три групи у відповідності до виділених нами видів агресивності: саморегулюючої, поведінкової і скритої. Нами також передбачено, що поведінковий вид агресивності може включати два підвиди: демонстративну та фізичну; таким же чином, на два підвиди, ми поділяли і скриту агресивність: захисну та депресивну (див. таблицю 1).

Таблиця 1.

Виділення видів агресивності за типами та видами агресивних реакцій

Види агресивності	Підвиди агресивності	Ознаки агресивності		
		Типи агресивних реакцій за методиками С. Розенцвейнга І.А. Фурманова	Види агресивних реакцій за опитувальником А. Басс і А. Даркі	Типи агресивності за А.А. Романовим
Саморегулююча агресивність		<i>Імунітивний, перешкодо-домінантний тип особистості характеризується проявами негативних емоцій невисокої інтенсивності.</i>		

		<p><i>Імунітивний, самозахисний тип особистості</i> характеризується спокійною збереженістю емоційного стану до наступної критичної ситуації.</p>		
		<p><i>Імунітивний, вперто-розрахунковий тип особистості</i> характеризується, вмінням розв'язувати конфлікт після обдумування, через певний проміжок часу, також при втручанні інших осіб, або зобов'язує себе розв'язати відповідну фруструючу ситуацію самотійно.</p>		
Скрита агресивність	Депресивна агресивність	<p><i>Інтропунітивний, перешикодо-домінантний тип особистості</i> характеризується образливістю, засмученістю, самозвинуваченістю, відчуттям власної неправоти, сорому, активними емоційними переживаннями. Людина у критичний момент намагається виправити фруструючу ситуацію, при цьому, провину та відповідальність за неї бере повністю на себе.</p>	<p><i>Почуття провини</i> Людина відчуває докори совісті, думає що поступила погано в тій чи іншій ситуації.</p> <p><i>Образа</i> заздрість і ненависть до оточуючих, зумовлені відчуттям гіркоти і гніву на весь світ за дійсні або надумані страждання.</p>	<p><i>Агресивно-уразливий тип особистості</i> характеризується не тільки недоліками в вихованні чи труднощами у навчанні, але і з хворобою росту, особливостями дозрівання нервової системи й організму. Підвищена чутливість, роздратованість можуть провокувати агресивну поведінку.</p>

	Захисна агресивність	<p><i>Інтропунітивний, самозахисний тип особистості</i> характеризується образливістю, сором'язливістю, почуттям незахищеності. Для людини цього типу характерний психологічний захист для виправдання себе, зведення доводів для свого захисту.</p>	<p><i>Підозрливість</i> недовіра і обережність щодо людей, які намагаються у чомусь їх переконати, виникає підозра, що оточуючі прагнуть їм зашкодити.</p>	<p><i>Агресивно-боязливий тип особистості</i> характеризується ворожістю, підозрливістю підвищеною чутливістю, роздратованістю, все це може бути засобом захисту дитини від мнимої погрози, нападу.</p>
Поведінкова агресивність	Демонстративна агресивність	<p><i>Екстрапунітивний, вперто-розрахунковий тип особистості</i> характеризується гнівливістю, образливістю, роздратованістю, істеричністю, неможливістю швидко заспокоїтись, у критичних ситуаціях не залежно хто її створив, вирішує проблеми за рахунок іншої людини не сприймаючи своєї провини. Часто, фрустраційна реакція має вигляд осуду, докору, заперечення усього, що її оточує у</p>	<p><i>Вербальна агресія</i> вираження негативних почуттів як через форму (сварка, крик, вереск), так і через зміст словесних відповідей (погрози, прокляття).</p> <p><i>Непряма агресія</i> агресія, яка опосередковано спрямована на іншу особу (плітки, злі жарти), або агресія, яка ні на кого не спрямована (спалах люті, крик, тупотіння ногами)</p> <p><i>Схильність до роздратування</i> готовність при щонайменшому збудженні до проявів запальності, різкості,</p>	<p><i>Агресивно-гіперактивний тип особистості</i> спостерігається у дитини виховання якої проходило у атмосфері усе дозволеності, це призводить до її емоційної розгальмованості, неадекватної рухливості, не дисциплінованості і не слухняності.</p>

		фруструючий момент.	грубості.	
			<i>Негативізм</i> опозиційна форма поведінки, спрямована проти авторитету або керівництва; ця поведінка може наростати від пасивного опору до активної боротьби.	<i>Агресивно-опозиційний тип особистості</i> характеризується вмінням перекладати відповідальність за свої вчинки на інших, контролювати свої емоції, вибірково направляти негативізм, грубість, опозиційність та зухвалість на людей близького оточення.
	<i>Фізична</i> агресивність	<i>Екстрапунітивний, перешкодо-домінантний та екстрапунітивний, самозахисний типи особистості</i> характеризується роздратованістю та гнівливістю високої інтенсивності, постійними звинуваченнями оточуючих (людей, тварин, предметів) у критичних ситуаціях, а також, використання прямої фізичної сили для розв'язання складних конфліктів.	<i>Фізична агресія</i> використання фізичної сили проти іншої особи	<i>Агресивно-байдужий тип особистості</i> Характеризується емоційною холодністю (не вмінням співчувати іншим), підвищеною афективністю, (емоційною) збудливістю, дратівливістю, байдужістю. Дитина такої типізації часто штовхається, б'ється, говорить образливі слова, грубо поводить з тваринами.

Описані результати наукових розробок С. Розенцвейга та І. Фурманова визначають наявність взаємозв'язку напруженості агресивних реакцій та їх видів у дев'ятох типах агресивної поведінки особистості за їх афективно-динамічною реакцією: екстрапунітивний, перешкодо-домінантний характеризується роздратованістю, гнівливістю, ворожістю; інтропунітивний, перешкодо-домінантний –

образливістю, самозвинуваченістю; імпунітивний перешкодо-домінантний – негативними емоціями високої інтенсивності; екстрапунітивний, самозахисний – гнівливістю, роздратованістю, образливістю, ненавистю, відчуттям безпомічності; інтропунітивний, самозахисний – образливістю, сором'язливістю, почуттям незахищеності; імпунітивний самозахисний – відсутністю агресії, звинувачень, вимог, конфліктності; екстрапунітивний, вперто-розрахунковий – гнівливістю, роздратованістю, образливістю, неможливістю заспокоїтись; інтропунітивний, вперто-розрахунковий – сором'язливістю, впертістю при розв'язаннях критичних ситуацій, активністю в емоційних переживаннях; імпунітивний вперто-розрахунковий – байдужістю, спокійним ставленням до критичних ситуацій [3].

Аналіз афективно-динамічних реакцій особистості за методикою І. Фурманова, дозволив нам здійснити їх розподіл у відповідності до виділених нами видів та підвидів агресивності. На нашу думку *саморегулюючий* вид агресивності відповідає реакціям характерним таким трьома типам особистості як: імпунітивний, перешкодо-домінантний, імпунітивний, самозахисний та імпунітивний, вперто-розрахунковий. *Скрито-депресивний підвид агресивності* характеризують реакції характерні для інтропунітивного, перешкодо-домінантного типів особистості, а *скрито-захисний підвид агресивності* включає реакції притаманні інтропунітивному, вперто-розрахунковому типам особистості. *Поведінково-демонстративна агресивність* відповідає характеристиці екстрапунітивного, вперто-розрахункового типу особистості, а *поведінково-фізичну агресивність* характеризують риси двох типів особистості це: екстрапунітивного, перешкодо-домінантного та екстрапунітивного, самозахисного.

Вивчення результатів дослідження особистісного тесту – опитувальника А. Басс і А. Даркі, за вісьмома агресивними видами реакцій (*фізичною, вербальною, непрямую, схильністю до роздратувань, образливістю, підозрілістю, негативізмом, почуттям провини*), надало можливість нам у модифікованій методиці згрупувати їх лише за двома виділеними нами видами (поведінкової та скритої) та їх підвидами (демонстративної, фізичної, депресивної, захисної) агресивності. Таким чином, до *поведінково-демонстративного* підвиду агресивності віднесено нами вербальну агресію, непряму агресію, схильність до роздратувань, негативізм; *поведінково-фізичний підвид агресивності* включає тільки фізичну агресію. *Скрито-депресивний підвид агресивності* характеризується почуттями провини та образливістю; *скрито-захисний підвид агресивності* складається з відчуттів підозрілості.

У науковій роботі А. Романова розкрито п'ять типів агресивності дітей це – агресивно-гіперактивний тип дитини характеризується

рухливістю, розгальмованістю, не дисциплінованістю і не слухняністю; агресивно-уразливий тип дитини відрізняється своєю – уразливістю, роздратованістю, хворобливістю, підвищеною чутливістю, труднощами у вихованні, навчанні; агресивний тип дитини з опозиційно-зухвалою поведінкою характеризується своєю грубістю, роздратованістю, не відповідальністю, віддаленістю від батьків; на агресивно-боязливий тип дитини вказує її ворожість, підозрілість, тривожність; агресивно-байдужий тип дитини відрізняється своєю черствістю, байдужістю, емоційною холодністю, підвищеною афективною (емоційною) збудливістю, нечутливістю до переживань інших [2].

Визначені типи агресивності за А. Романовим були віднесені нами до видів агресивності поведінкової та скритої, а також нами були розподілені ці типи реакцій за підвидами: демонстративним, фізичним, депресивної, захисним. Зокрема: *поведінково-демонстративний* підвид агресивності відповідає характеристикам агресивно-опозиційного та агресивно-гіперактивного типів особистості; *поведінково-фізичний підвид агресивності* включає риси агресивно-байдужого типу особистості; на *скрито-депресивний підвид агресивності* вказують риси характерні *агресивно-уразливого* типу особистості, а на *скрито-захисний підвид агресивності* - агресивно-боязливому типу особистості.

Таким чином, завдяки аналізу результатів наукових робіт А. Басс і А. Даркі, С. Розенцвейнга, А. Романова, І. Фурманова нами виділено три види агресивності: саморегулюючу, поведінкову та скриту. З них два види агресивності були поділені нами на два підвиди: поведінкову агресивність на демонстративну і фізичну, а скриту - на депресивну та захисну. Результати аналізу, також свідчать про те, що саморегулюючий вид агресивності охарактеризований лише у роботах І. Фурманова, який зазначає, що активність дитини, це і є один з видів існуючої в його класифікації агресивності, і виникає він у дитини в тих умовах, коли через будь яку перешкоду вона не може задовольнити вже активізовану потребу [1]. І дана ситуація розцінюється дитиною як негативна, неприємна та важка, у результаті чого, їй приходить проявляти свою активність, для подолання або зміни критичної ситуації. Позитивні риси в агресивності виділяє не тільки І. Фурманов, а також Н. Левитов, який агресивність описує як цілеспрямований, наполегливий та сміливий вид агресивності. У свою чергу, такі науковці як А. Співаковська, А.Фрейд, Е. Фромм вказують, що даний вид агресивності, також може використовуватись і як самозахисна реакція. Отже, виділений нами саморегулюючий вид агресивності являється відповідною нормою у поведінці людини. Або, агресивністю, яка вказує на активність і врівноваженість особистості, що відповідає її нормі. Відштовхуючись від цієї нейтральної позиції стало можливим виділити деструктивні види агресивності.

Для вивчення усвідомлених та неусвідомлених рівнів агресивних проявів та видів агресивності у дитини, нами були (адаптовані у відповідності до мети нашого дослідження та апробовані в умовах загальноосвітньої школи, при дослідженні молодших школярів) використані, проєктивні малюнкові методики в аспектах "Я-особистість" за методикою М. Друзкевич "Неіснуюча тварина"; "Я у сім'ї" за методикою Р. Бернса і С. Кауфмана "Кінетичний малюнок сім'ї"; "Я у соціумі" за розробленою нами малюнковою методикою на основі робіт Р. Бернса, Дж. Бука, Вульфа, М. Друзкевич, Дж. Ділео, С. Кауфмана, Л. Кормана, М. Люшера, К. Маховера, Е. Романової, О. Потьомкіної, В. Хьюлса та інших – "Малюнок мого класу".

Для дослідження неусвідомленого рівня агресивності у молодших школярів, нами використовувалось оцінювання малюнків за їх ознаками. А усвідомлений рівень агресивності визначався за відповідями, які надавалися учнями після виконання своїх малюнків.

Таким чином, неусвідомлений рівень прояву та види агресивності, за обраними методиками, визначалися нами на підставі аналізу малюнкових робіт учнів молодшої школи. Для цього нами було розроблено спеціальний бланк дослідження, що вмістив у себе групу параметрів та якісних характеристик які відображали особливості виконання дитиною завдань. Даний вид оцінювання було розроблено на основі наукових робіт Е. Симерницької, Б. Зейгарника, О. Лурія, А. Сиротюка, А. Семейовича, І. Фурманова та інших вчених.

За малюнками було виділено шість ознак (простір, лінія, зміст, структура, колір та персонаж) які вказували на наявність у дітей певного виду агресивності (саморегульованого, скритого, поведінкового). Кожна з таких ознак оцінювалась в 1-бал, якщо вона вказувала на наявність агресивності, і 0-балів, якщо, ознака була відсутньою. У подальшому, бали сумували за відповідними параметрами, що відповідали характеру агресивності (виду), і на основі статистичного вимірювання, визначали загальний рівень підсвідомої агресивності учня.

Також, нами було використано вербальний метод дослідження, який включав шість спеціально підібраних фруструючих запитань. Ці запитання задавали учням після малювання зображень за запропонованим завданням. Кожна відповідь дитини оцінювалась теж в 1-бал, якщо відповідь вказувала на наявність агресивності, а її вид визначався на підставі аналізу особливостей змісту відповіді. Відповідно, 0-балів отримували відповіді які у своєму змісті не містили прояву агресивності. Уся сума балів визначена нами за результатами дослідження вказувала на загальний рівень усвідомленої агресивності дитини.

Апробація даного дослідження показала, що виділені нами проєктивні малюнкові методики не завжди є зручними у роботі з дітьми молодших класів, тому, нами було складено, ще одну модифіковану

методику яку ми розробили і апробували при дослідженні дітей з нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком. Дана методика, також, передбачала виявлення рівня неусвідомленої та усвідомленої агресивності молодших школярів у різних напрямках: "Я-особистість", "Я у сім'ї", "Я у соціумі", що дозволило вивчити спільні та відмінні особливості агресивного стану у дітей з нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком, і на основі аналізу результатів дослідження, детально уявити можливості компенсації та корекції виділених станів, і у відповідності до них сформуувати для учнів молодшої школи систему корекційних заходів.

Модифікована методика, складається з двох частин дослідження: у першій частині вивчалась неусвідомлена агресивність, яка визначалась на основі вибору дитиною певних за змістом агресивності сюжетних малюнків; друга частина, розкривала усвідомлену агресивність, за відповідями, які надавались учнем після виконання завдань.

Щоб дослідити неусвідомлений рівень агресивності, нами запропоновано дванадцять сюжетних ситуацій, шість з яких відносяться до категорії – сім'я, решта шість, до категорії – колективу. У кожній з категорій знаходиться по три ситуації які характеризують формуючий вплив соціального оточення (сім'ї, колективу) на Я-Особистість дитини, і три – які визначають ставлення дитини до оточуючого її соціуму.

У модифікованій методиці, молодшому школяру пропонується вирішити складну ситуацію (яка відбувається у сім'ї або у колективі), за допомогою сюжетних картинок. До кожної критичної ситуації надається відповідь у вигляді чотирьох сюжетних малюнків, які за змістом приховують певні види та підвиди агресивності. Дитина може обрати декілька сюжетних картинок, які за її думкою могли би розв'язати певний конфлікт.

Малюнкові герої, у сюжетних картинках, відображають агресивний стан та реакції що характеризуються видами агресивності саморегулюючим, скритим та поведінковим. Виділені симптоми агресивності, на основі аналізу наукових праць А. Басс, А. Дарки, С. Розенцвейнга, А. Романова, І. Фурманова та інших, були розширені та апробовані в умовах загальноосвітньої школи, при дослідженні дітей в нормі та з фонетичним недорозвитком мовлення (ФН), фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення (ФФН) і не різко вираженим загальним недорозвитком мовлення (НЗНМ). Так, як дитяча активність за частую проявляється у зовнішній поведінці і включає в себе емоціональні реакції, вербальні (слова), невербальні (жести, міміка) реакції і поступки, то нами було охарактеризовані види та їх підвиди за станом агресивності та їх агресивною реакцією (вербальною і невербальною).

Неусвідомлена агресивність молодшого школяра, визначалась на підставі вибору ним малюнкових відповідей. Кожен вибір малюнка

оцінювався в 1-бал, і 0-балів, якщо його не було. У сформованому бланку досліджень, за кількістю виборів визначалась наявність у дитини певного виду або підвиду агресивності (саморегульованого; скритого: захисного, депресивного; поведінкового: демонстративного, фізичного). За сумою балів визначали загальний рівень підсвідомої агресивності учня.

Для вивчення усвідомленої агресивності дитини, також було застосовано вербальний метод дослідження, який включав шість фруструючих запитань, що стосувались її сім'ї та колективу. Ці запитання задавали учню після виконаних завдань, якщо відповідь вказувала на наявність агресивності, її оцінювали в 1-бал, а її вид визначався на підставі аналізу особливостей змісту відповіді. Відповідно, 0-балів отримували відповіді які у своєму змісті не містили прояву агресивності. Уся сума балів визначена нами за результатами дослідження вказувала на загальний рівень усвідомленої агресивності дитини.

Щоб визначити загальні рівні усвідомленої та неусвідомленої агресивності, нами на основі результатів загальної кількості балів виводиться *середня статистична величина* - узагальнюючий показник, яка характеризує типовий рівень варіаційної ознаки в розрахунку на одиницю однорідної сукупності. Середня величина, у нашому дослідженні, за статистичною класифікацією належить до класу *ступеневих середніх*, і визначається за формулою:

де, X - рівень ознаки, варіант; n - число варіантів; m - показник степеня середньої.

У нашу наукову роботу включено у розрахунок один з видів середньої - це середня арифметична. Її застосування визначає обсяг варіаційної ознаки для всієї сукупності, що формується як сума значень ознаки в окремих одиницях досліджуваної сукупності. Для її розрахунку складаються бали всіх окремих варіантів за трьома аспектами дослідження: "Я-особистість", "Я у сім'ї", "Я у соціумі" (індивідуальні значення ознаки) і загальна сума балів ділиться на кількість визначених видів агресивності (саморегулюючу (помірну), скриту (депресивну та захисну), поведінкову (демонстративну та фізичну). Позначивши варіанти відповідей X_1, X_2, \dots, X_n , визначається середня арифметична за

$$\bar{X} = \frac{X_1 + X_2 + \dots + X_n}{n} = \frac{\sum X}{n}$$

наступною формулою: де, X_1, X_2, \dots, X_n , - рівень ознаки, варіантів; n - число варіантів. Порівняння між собою результатів середніх показників, дозволяє визначити рівні агресивності у молодших школярів. І надає змогу виявити спільні та різні психологічні властивості досліджуваних дітей.

Щоб визначити усвідомлений рівень та вид агресивності у дітей молодшого шкільного віку, нами у другій частині модифікованої методики включено вербальний метод дослідження, який складається зі шести спеціально підібраних фруструючих запитань, що задаються учням після виконання завдань. У них ми пропонуємо дитині описати ті умови за яких вона могла би уникнути таких негативних переживань. Наприклад, "Опиши умови у яких тобі було би комфортно гратись з дітьми... та ін. ". На основі відповідей на запитання визначається три рівня усвідомленості агресивності у дітей молодшого шкільного віку. На основі розробленої нами методики, наведемо конкретні приклади вивчення рівня агресивності у дітей в їх сім'ї. У кожній відповіді дитини оцінювався стан, ставлення, яке вказувало на наявність агресивності та форму прояву агресивних реакцій.

Таким чином, апробація проєктивних малюнкових методик показала, що виділені нами малюнкові методики не завжди є зручними у дослідженні дітей молодших класів, тому, що є категорія учнів, які відмовляється їх виконувати бо не вміють малювати, а тому, за результатами аналізу наукових джерел, нами було розроблено модифіковану методику, яка розкриває за допомогою готових ситуативно-сюжетних картинок, неусвідомлений рівень та види прояву дитячої агресивності. А також, на основі вербально-особистісних запитань, складених до методики, надає можливість вивчити усвідомлені види та рівні прояву агресивності у молодших школярів з нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком.

Список використаних джерел

1. Детский психолог / Под ред. Е.И. Рогова. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1992.– 158 с.
2. Романов А.А. Игротерапия как преодолеть агрессивность у детей, диагностические и коррекционные методики. – М.: Школьная Пресса, 2003. – 48 с.
3. Фурманов И.А. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция. – Минск: Ильин В.П., 1996. –188 с.

In the article the results of analysis are given study of types of methods and their modification. Which allow to find out basic levels and types of aggressiveness at the children of midchildhood.

Keywords: aggressiveness, to the picture methods.

Отримано 06.12.2010 р.